

Az egységesített, írásbeli érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga (SRDP¹) oktatási nyelvi szövegtípusainak katalógusa (német, horvát, szlovén, magyar)

Készült: 2018 februárjában

A szövegtípusok jelen katalógusa az osztrák érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga témáinak áttekintése alapján készült, melyet az SRDP német nyelvi munkacsoportjának tagjai dolgoztak ki: az általános képesítést nyújtó gimnáziumok (AHS) számára Herbert Staud és Wolfgang Taubinger, a szakközépiskolák (BHS) számára Claudia Kreutel és Brigitte Wipp-Braun; munkájukat segítették még a szakközépiskolák belső munkacsoportjának tagjai. A katalógust 2015/16-ban Markus Rheindorf (Institut für Sprachwissenschaft, Universität Wien) dolgozta át. Kritikus véleményezésükért a következő kollégákat illeti köszönet: Margit Böck, Sabine Schmölder-Eibinger, Stephan Schicker és Eileen Kaiser.

A szövegtípusok katalógusa szabja meg, mely szövegtípusok szerepelnek a következő időszakban az oktatási nyelvek egységesített, írásbeli érettségi vizsgáin, valamint érettségi és diplomavizsgáin. Ezeket a szövegtípusokat kompetenciaorientált szemszögből ismertetjük és definiáljuk. A szövegtípusok katalógusa nemcsak az egységesített, írásbeli érettségi vizsgára, valamint érettségi és diplomavizsgára való felkészítést segíti, hanem a tanulók íráskompetenciájának tanórai fejlesztésére is szolgál.

A szövegtípusok katalógusa jelenleg a következő szövegtípusokat tartalmazza:

1. ajánlás **(A 2020. májusi vizsgaidőponttól már nem szerepel.)**
2. értekező fogalmazás
3. kommentár
4. olvasói levél
5. beszéd
6. nyílt levél **(A 2020. májusi vizsgaidőponttól már nem szerepel.)**
7. (nem irodalmi szövegek) elemzés(e)
8. (irodalmi szövegek) értelmezés(e)
9. összefoglalás

¹ standardisierte schriftliche Reifeprüfung bzw. Reife- und Diplomprüfung / egységesített, írásbeli érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga

Bevezető: a szövegalkotási művelet és a szövegtípus fogalma

Jelen katalógusban definiáljuk a fent említett szövegtípusokat, valamint a legfontosabb szövegalkotási műveleteket. Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, mi a különbség a *szövegtípus* és a *szövegalkotási művelet* között!² Egy ilyen megkülönböztetés egyrészt az elemzés szempontjából, másrészt didaktikai megközelítésből fontos: **a szövegalkotási műveletek az alapvető folyamatok, tényállások, ill. információk szövegbeli kifejezésére szolgálnak** (vö. Brinker/Antos/Heinemann/Sager 2000/01), **miközben ezeket az információkat az adott szövegalkotási műveletre jellemző formában hozzák egymással kapcsolatba**. A szövegalkotási műveleteket a *témák kifejtési típusainak* is nevezhetjük.

Egy bizonyos szövegalkotási művelet elvégzéséhez szükséges kompetenciák alapvetőbb fontosságúak, mint a szövegtípusokhoz kapcsolódó kompetenciák. Így pl. a *narráció* szövegalkotási művelet során fontos, hogy az információkat egy elbeszélés értelmes, eredményközpontú időrendi sorrendjébe tudjuk állítani, míg az *érvelés* során az információk érvelő funkciót kapnak (mint pl. érvelés, ellentmondás, leszűkítés vagy alátámasztás), és így ezek jellegzetes, újra felismerhető módon kerülnek kapcsolatba egymással. A típustan és az újra felismerhetőség a szövegalkotási műveletek meghatározó eleme (bár ez a szövegtípusok esetében jóval mérvadóbb), ezért a szövegalkotóknak egyrészt tudniuk kell, mely szövegalkotási műveleteket valósítják meg éppen, másrészt úgy kell létrehozniuk a szöveget, hogy azok a nyelvi felszínen felismerhetővé váljanak, hogy azt a szöveget mások is hasonló módon tudják olvasni. Ezt a feladatot az érvelés során jellegzetes módon az ún. *jelölőszavak* látják el, tehát olyan szignál értékű szavak és kifejezések, mint például „Ez ellen szól”.

Ettől teljesen eltérő konceptuális szinten találhatók a **szövegtípusok**: a szövegalkotás újra felismerhető mintájaként nyelvi mintákhoz, szituációkhoz és a társadalom által megszabott célokhoz köthetők. A szövegtípusok tehát elgondolásokon, ill. elemzéseken alapuló elvonatkoztatások, nem pedig sablonos formanyomtatványok. Az empirikus nyelvi valóságban olyan vissza-visszatérő kommunikációs helyzetekben, ill. alkalmak során jelennek meg, melyekre egy nyelvi közösség tagjai valamelyest stabil és valamelyest rugalmas problémamegoldó stratégiákat és formákat fejlesztettek ki, ill. fejlesztenek továbbra is. Ennek megfelelően a szövegtípusok egy adott társadalmi kontextusban rögzült stratégiák, melyek bizonyos problémák leküzdésében segítenek. Így a szövegtípusok szövegekhez, ill. a szövegek konkrét szerkezetéhez és más tulajdonságaihoz kötődnek, ill. ezekben valamennyire már rögzültek is, így újra és újra felismerhetőek. Egy egyedi, sajátos kommunikációs helyzet leküzdése érdekében ezekhez a stratégiákhoz és formákhoz nyúlnak vissza azok, akik rendelkeznek a szükséges szövegtípus-kompetenciával. Egy így megalkotott szöveg nem maga a szövegtípus, hanem a szövegtípus egy bizonyos elvonatkoztatott kategóriájának megvalósítása, ill. „kivitelezése”.

A szövegtípusok kategorizálása és jellemzése azért olyan nehéz, mert nem létezik egy egyértelmű „típusbesorolási alap” (Brinker 2010: 121): „A szövegeket egyrészt a jellemző tulajdonságaik és azok kombinációi alapján sorolhatjuk be, másrészt funkciójuk szerint” (Kliwer/Pohl 2006: 759).

² Attól függően, hogy a szakirodalom mire helyezi a hangsúlyt, a szövegtípusra más kifejezést is használ, így pl. a *szövegfajta*t.

Összegezve elmondható, hogy a szövegtípusok:

- többé-kevésbé stabil, visszatérő minták, amelyeket akként lehet felismerni, megérteni és (meg)alkotni (Hundt/Mair 1999);
- egy adott kultúra függvényében és mindig egy adott történelmi kontextusban jelennek meg (Rheindorf/Wodak 2014);
- többé-kevésbé rugalmasak és formálhatók, hogy számtalan egyedi kommunikációs helyzetben használhatók legyenek, ugyanakkor társadalmi átalakulásokra is reagálni tudjanak (Hundt/Mair 1999);
- társadalmi kontextus függvényei, ennek eredményeként ezt a társadalmi környezetet képezik le konkrét nyelvi és szövegi jellemzőikben (ide sorolhatók például az érintett személyek, ill. a társadalomban elfoglalt helyük, a szöveg tagolása és funkciója, formalizáltsága és szókincse (Gruber/Muntigl/Reisigl et al. 2006, Askehave/Swales 2001);
- célirányultságúak, melyeket azért alkalmazunk, hogy adott helyzetekben adott célok elérése érdekében jellemző műveleteket el tudjunk végezni. Ismertetőjegyei is ezt a célt szolgálják, így pl. a nyelvi formalizáltság, és ezért alkalmazkodniuk kell az adott kommunikációs helyzet jellegzetességeihez (vö. Bhatia 2013).

Ha összehasonlítjuk egymással **a szövegalkotási műveletet és a szövegtípust**, először is nyilvánvalóvá válik, hogy a szövegalkotási műveletek a szöveggörnyezettől függetlenebbek, tehát céltudatosak, de konkrét alkalom nélküliek, ill. sem a szöveg alkotójától, sem a szöveg célközönségétől nem várnak el semmiféle társadalmilag meghatározott szereposztást. A szövegalkotási műveletek nyelvileg, szerkezetileg és logikailag meghatározottak, ill. meghatározhatóak, bizonyos oktatási és tanulási szabályokat követnek, és kommunikatív funkciókat töltenek be: a leírás információk átadására szolgál, ezzel szemben a magyarázat az összefüggéseket mutatja be érthetően.

Másrészt **a szövegalkotási műveletek a szövegtípusok „építőelemeiként” fordulnak elő**, tehát **a szövegfajták létrehozását szolgálják**. Így például az ajánlás döntően meghatározó szövegalkotási művelete többnyire az érvelés, még akkor is, ha az ajánlás elején egy leírás vagy egy narráció áll; az érvelő részen belül általában találhatóak leíró részek, ha például egy állapotot vagy egy statisztikát mutatunk be. Itt a szövegalkotási műveletek egy eseménnyel kapcsolatos értelmes és szükséges kombinációjáról beszélhetünk. Ezért néhány szövegtípusról elmondhatjuk, hogy bizonyos szövegalkotási műveletek rendszerint kötelezőek, míg másokat nem kötelező beépíteni. A szövegalkotási műveletek és szövegtípusok ezen megkülönböztetése egyértelműbbé teszi mind a didaktikai közvetítést, mind pedig a diákok szövegeinek elemzését, ill. azok értékelését.

A legfontosabb szövegalkotási műveletek az iskolai oktatásban – rövid definíciók példákkal

A legfontosabb szövegalkotási műveletekként a *leírást*, a *narrációt*, a *magyarázatot* és az *érvelést* tartja számon a szakirodalom (vö. Heinemann/Viehweiger 1991). A jelen katalógusban szereplő szövegtípusok szempontjából releváns további szövegalkotási műveletek bemutatására a fenti négy művelet ismertetése után kerül sor.

Leírás (deskripció): állapotok, személyek, tárgyak, helyek és történések semleges szemszögből történő leírása, amelyek valamely forrásból is származhatnak. A leírás információkat akar közölni, ezért figyelembe veszi a relevanciát, valamint törekszik a követhető (hely vagy idő szerinti) szerkezeti tagoltságra, ill. érthetőségre. Leíró szövegek tényállásokat sorakoztatnak egymás után (pl. az és kötőszóval) anélkül, hogy azokat logikus összefüggésbe hoznák egymással (olyan kötőszavakkal, mint pl. *ezért, mert, viszont*). Erre a szövegalkotási műveletre a kijelentő mód jelen idejű (indikativ präsens) alakjának a használata jellemző (vö. Heinemann 2000).

Példa:

A Nationalrat (Nemzeti Tanács) az osztrák Parlament képviselőháza. A tartományokat képviselő Bundesrattal (Szövetségi Tanáccsal) együtt országos szinten a Nationalrat feladatkörébe tartozik a törvényhozás. A Nationalrat székhelye a Parlament épülete Bécsben, a fővárosban. A Nationalrat 183 képviselőből áll, akiket a parlamenti választásokon választanak meg. A legtöbb parlamenti képviselő a pártok ún. parlamenti klubjaiba tömörül, de van frakció nélküli képviselő is.

Jegyezd meg: A leírás a legtöbb szövegtípus részét képezi (például egy tényállás tárgyilagos bemutatásában egy olvasói levél elején). Valamennyi itt bemutatott szövegtípus egy leírásra épül, ugyanakkor azt továbbfejleszti, ill. beágyazza egy komplexebb összefüggésbe.

Narráció (beszámoló és elbeszélés): állapotok, események egy sajátos szemszögből történő bemutatása (másképpen „elbeszélési helyzet”) – a narráció ezeket időbeli és részben ok-okozati összefüggésben ábrázolja. A tájékoztató jellegű leíráshoz képest a narráció alakít, tehát a szöveg alkotója például kiemeli a lényegyet, előre vagy hátra utal, és így tudatosan alakítja a formát. Gyakran különbséget teszünk a tárgyilagos, objektív jelentés és a személyes, szubjektív és sokszor érzelmileg árnyaltabb elbeszélés között. Ami a narráció minden formájában közös, az a múlt jelenbe való áthelyezése, ezért ennek a szövegalkotási műveletnek a megvalósítása vagy egy visszaemlékezés, vagy pedig egy forrás feldolgozása alapján történik (vö. Gansel/Jürgens 2007).

Példa:

Az osztrák Nationalrat mai formájában egy hosszú, mozgalmas történelmi folyamat eredménye. A Nationalrat 1920. november 10-e óta létezik. A Nationalrat az addig fennálló alkotmányozó nemzetgyűlést váltotta fel, amely még az 1. világháború vége előtt a monarchiából a parlamenti demokráciába való átmenetet vezette be. A Nationalrat eredetileg a mostanihoz hasonlóan 183 képviselőből állt. Ezt a számot 1925-ben 165-re csökkentették, majd csak 1971-ben emelték meg. A Nationalrat 1933-ban történt kiiktatásával a szövetségi kancellár rendeletekkel és a törvényhozó Nationalrat nélkül kormányzott. Az 1934-ben kikiáltott rendi állam vezetői parlament nélkül kormányozták az országot az 1938-as Anschlussig, amelynek révén Ausztria a hitleri Német Birodalom része lett. 1945-ben a Második Köztársaságban volt ismét lehetőség választani, így került sor a Nationalrat megválasztására.

Jegyezd meg: A narráció szövegalkotási műveletére mindig akkor van szükség, amikor a szövegtípus nagyobb összefüggésére érvényes, hogy az események folyamatát, kialakulását vagy sorrendjét mutatja be. Ez többek között lehet egy kitalált cselekmény újbóli elmesélése egy értelmezés keretében, vagy akár egy (jellem)fejlődés összefoglalása egy értekező fogalmazásban.

Magyarázat (explicáció): A magyarázat állapotokat vagy eseményeket azonosít be és köt össze, valamint utánajár a miérteknek és a hogyanoknak, pl.: Miért van valami? Hogyan működik valami? Ezek az alapvető fontosságú kérdések gyakran rejtve maradnak, de a szövegben nyíltan fel is tehetjük ezeket. Logikus összefüggések (pl. okozatiság és hierarchia) a magyarázat előterében állnak, melynek célja egy dolog és annak külső és belső összefüggéseinek könnyebb megértése. A szövegben felállított sorrendek és összefüggések a nyelven kívüli tényálláshoz kapcsolódnak, így pl. ilyen formákban fordulnak elő: ok-okozat, előzmény-következmény, és cél-eszköz, ill. rész-egész, egység-rész-összesség. Mivel a magyarázat fő célja az összefüggések közvetítése, ezért a célcsoportban elvárt, ill. elvárható tudás különös figyelmet kap: a magyarázat be kell hogy épüljön a célközönség már meglévő tudásába (vö. Jahr 2000).

Példa:

Az osztrák Nationalrat mint törvényhozó szerv kulcsfontosságú szerepet kap az államban. Ez a hatalom felosztásának alapgondolatával magyarázható. Mint a legtöbb demokráciában, Ausztriában is három részre oszlik fel a hatalom: 1.) a nép által választott törvényhozó hatalom hozza a törvényeket, törvényhozó szervek a parlament (Nationalrat és Bundesrat) és a kilenc tartományi gyűlés (Landtag); 2.) a végrehajtás vagy közigazgatás (államelnök, szövetségi kormány, miniszterek, valamint a rendőrségi és közigazgatási hivatalok tartományi és önkormányzati szinten) végrehajtja a törvényeket; 3.) a bírászkodás, amihez egyrészt a bírók, másrészt az ügyészek tartoznak, nyomoz és eljárásokat folytat le.

Illusztrálásról akkor beszélünk, ha egy korábban bemutatott vagy elmagyarázott tényállást egy példa alapján szemléltetünk. Egy ilyen példát bemutathatunk rövidebben vagy hosszabban is.

Példa:

Egy kritika során egyszerűbb bemutatásra akkor kerül sor, ha negatív értékelésű döntéseket egyszerűen „Brüsszel”-nek vagy az „EU”-nak tulajdonítanak anélkül, hogy a tényleges döntéshozó testületeket, szereplőket, döntéshozatali folyamatokat megneveznék, nem is beszélve azok figyelembevételéről.

Jegyezd meg: A magyarázat szövegalkotási műveletét mindig akkor alkalmazzuk, amikor összefüggések megértéséről, ill. közvetítéséről van szó. A magyarázat szövegalkotási művelet például akkor szükségszerű, ha a tartalmi, formai, nyelvi és szövegi tulajdonságok közötti összefüggést egy szövegelemzés keretében vagy egy interpretáció elemző részében magyarázzuk el.

Érvelés (argumentáció): Az érvelés egy átfogóbb összefüggés elemeiként tényállásokat mutat be, amelyek egymással ellentétben állnak, átfedik, korlátozzák, vagy alátámasztják egymást. Mindezekhez egy érvelő keretet nyújt, mely általában egy tézissel, kérdésfeltevéssel vagy egy probléma felvázolásával kezdődik és ennek megfelelően mindig egy következtetéssel, válasszal vagy egy probléma megoldásával kell zárulnia. Csak ezen keretek között lehet egy tényállást érvként felhasználni és akként felismerni. Míg a magyarázat célja a megértés (ld. fenn), addig az érvelés célja a meggyőzés (több lehetséges nézőpont egyikének figyelembevételével). Ez a szövegalkotási művelet egy (imitált) párbeszédese tevékenységet mutat be, valamint kijelentések, vélemények vagy cselekvések bizonyítására szolgál, amelyeket problémaként kezelnek, ill. alapvetően annak mondhatóak, tehát sohasem tények bizonyítására. Legtöbbször az érveléstől várják el számottevően, hogy észszerű és érthető legyen. Fontos még továbbá, hogy az érvelést megkülönböztessük a magyarázattól, amely ok-okozati összefüggést mutat be következtetések levonása nélkül, valamint a (gyakran kézenfekvő) befejező gondolatok szabályrendszerének figyelembevétele, melyek érvelése alapján egyáltalán akként fogadhatóak (vagy utasíthatóak) el (vö. Eggs 2000).

Példa:

Az utóbbi időben Ausztriában egyre többen emelnek szót a közvetlen demokrácia mellett. De az ilyen svájci mintájú mechanizmusok ténylegesen előnyösek lennének Ausztria számára? Az osztrák parlament egy felülvizsgálati jogkörrel ellátott bizottsága foglalkozott a demokrácia erősítésére vonatkozó kérdéssel Ausztriában. A bizottság által javasolt közvetlen demokratikus változtatásokról intenzív viták folytak. A változtatások mellett szólnak a közvetlen demokrácia meglévő eszközének (népszavazás) jelenleg magas akadályai, valamint a lakosság politika iránti növekvő érdektelensége, amit gyakran arra vezetnek vissza, hogy a politika teljesen eltávolodott a nép szükségleteitől és kívánalmaitól. A közvetlen demokrácia erősítésére vonatkozó változtatások ellen szólnak, hogy a közvetlen demokrácia eszközei alapvetően nem hagynak más lehetőséget az „igen”-en és a „nem”-en kívül egy bizonyos dolog megoldásával kapcsolatban. Ezért hiányoznak a parlamenti eljárások lehetőségei, tehát a megkülönböztetés, a megegyezés és az új érvek bevonása, legfőképpen a kisebbségek álláspontjának bevonása. Ellene szól még, hogy a közvetlen demokrácia eszközei gyakran összetett problémák kihegyezéséhez és leegyszerűsítéséhez vezetnek. A harmadik ellenérv, hogy a nép kezdeményezése könnyen kis, de jelentős hatalommal rendelkező csoportok kezébe kerülhet, és racionális megfontolásokkal szemben jól hangzó szlogenek diadalmaskodhatnak. Így tehát a fentebb feltett kérdést végül nem lehet megválaszolni, viszont megállapítjuk, hogy az olyan célú reformjavaslatokat, amelyek a közvetlen demokrácia bővítését tűzik ki célul, tüzetesebben meg kell vizsgálni, és azok lehetséges hatásait, ill. az azzal kapcsolatos visszaéléseket meg kell vitatni.

A **felhívást** az érvelés egy különleges fajtájának tekintjük: egy felhívás a célcsoportot többé-kevésbé közvetlenül szólítja meg azzal a céllal, hogy a célcsoport tagjait valamely cselekvésre ösztönözze. A felhívás azonban nem részletes érvelés, ill. a témát nem tudja teljes egészében kifejteni.

Példa:

Ezért mi Ausztria EU-ban betöltött szerepéről folytatott tárgyalagos és kiegyensúlyozott vitára szólítunk fel. Tegyük félre a választási hadjáratok során megszokottá vált pozíciók kiélesítését egy elviselhetetlen mértékű leegyszerűsítésre, és bízunk a polgárookban, hogy nem csupán egy bonyolultabb politikai valóság megértésére képesek, hanem az abban való aktív részvételre is.

Jegyezd meg: Az érvelés egy összetett szövegalkotási művelet, amely szükségessé teszi annak alapos megtervezését és szerkezetének kialakítását. Az érvelés szerkezetére jellemző érvelő keret más szövegalkotási műveleteket részműveletekként épít be, különösen azért, hogy érveket hozzon leírás vagy magyarázat formájában. Az érvelés a **következő szövegtípusok központi, fölérendelt** szövegalkotási művelete: *értekező fogalmazás, ajánlás és beszéd*, azonban fontos még a *kommentár, olvasói levél, nyílt levél* és *értelmezés* szövegtípusoknál is.

A fenti négy legfontosabb szövegalkotási művelet mellett vannak még mások is, amelyek jelen katalógus szövegtípusaira számára fontosak.

Rekapituláció (összefoglalás/utalás): a rekapituláció egy forrásszöveget foglal össze semleges nézőpontból, és arra törekszik, hogy az egész szöveget, ill. egy konkrétan meghatározott szövegrészt annak összefüggéseivel és céljaival visszaadja. Egyes szempontokat is vissza lehet adni egy részleges rekapituláció révén, pl. egy olvasói levélben. Eközben a rekapituláció más szövegalkotási műveletekhez kapcsolódódhat, mint pl. egy leírás vagy magyarázat, ugyanakkor a forrásszöveghez való rekapitulációs kapcsolatát nem adja fel.

Példa:

Az Osztrák Köztársaság Parlamentigazgatósága átfogó képet nyújt weboldalán (www.parlament.gv.at) három parlamenti szervéről: ezek a Nationalrat, Bundesrat és a Bundesversammlung. Habár a továbbiakban kizárólag a Nationalrat feladatairól esik szó, el kell magyarázni a három szerv közötti együttműködést: mint az ország törvényhozásának szervei a Nationalrat és a Bundesrat szervezetiileg egymástól függetlenül működnek, és különböző funkciókat látnak el; a kamarák tagjai viszont együtt alkotják a harmadik parlamenti szervet, a Bundesversammlungot, amelynek feladatai legfőképpen az államelnökre, ill. államelnök asszonyra vonatkoznak. A parlamentigazgatóság weboldala három lényeges feladatot tüntet fel: törvényhozás, ellenőrzés és átláthatóság. [...] A honlap ugyanúgy kiemeli a Nationalrat mint a nép által közvetlenül választott szerv legfontosabb ellenőrző funkcióit: „Sokféle formában, így pl. írásos vagy sürgős megkeresés benyújtásával ellenőrzi a kormány munkáját, és az egész kormányt vagy annak egyes tagjait megfoszthatja a bizalmától, és így kikényszerítheti felmentésüket”. Az ellenőrzés további eszközeként a parlamentigazgatóság megnevezi még az állásfoglalásokat – ezek segítségével terjesztik elő a képviselők a kormányhoz intézett politikai hozzászólásukat – és a számvevőszéket, amely a szövetségi intézmények és az állami vállalkozások pénzgazdálkodását ellenőrzi. A politikai folyamatok és döntések átláthatóságával kapcsolatban a parlamentigazgatóság a Nationalratot olyan fórumként nevezi meg, amely az egyes pártok különböző pozícióit mutatja be. A Nationalrat az átláthatóságot üléseinek nagyközönség előtti nyilvánossá tételével biztosítja, valamint a tárgyalások témájának alapvetően mindenki számára hozzáférhetővé tételével.

A rekapituláció elején vagy a saját szövegben néha ésszerű a forrásszöveget, ill. annak fellelhetőségét egyértelműen tematizálni. Ilyen típusú **beillesztés** révén a forrásszöveg és a saját szöveg, ill. más forrás közötti kapcsolat a szövegalkotás tárgyává válik. A metakommunikáció szintjén a szemléletmódban, a megközelítési módban vagy az értékelés során merülhetnek fel különbségek.

Példa:

Egy másik látásmódot képvisel Josef Haslinger a 2015. október 12-én a Standard napilapban megjelent „Álmom Európáról” című kommentárjában. Haslinger szerint Európa nem süllyed el, ha befogad kétmillió menekültet, viszont akkor igen, ha feladja közös humanitárius alapelveit. A következőkben szeretném alaposabban megvizsgálni Haslinger érvelését, és közben néhány alapvető feltevését megkérdőjelezni.

Értékelés (evaluáció): Az értékelés egy tényállást értékel egy bizonyos szemszögből. Legalább két részből áll: az értékelendő tényállás megragadásából (Mit kell értékelni?) és magából az értékelésből. Ezenfelül viszont tartalmazhatja az értékelés kritériumának magyarázatát (Hogyan történik az értékelés?) és az értékelés reflexióját (Milyen korlátozásokkal, következményekkel vagy felhasználási lehetőségekkel rendelkezik az értékelés?). A kritériumok bizonyos aspektusok vagy célkijelölések lehetnek.

Példa:

Ausztria az Európai Unióhoz 1995. január elsején történt csatlakozásával a Nationalrat jónéhány törvényhozási kompetenciáját átadta az Európai Uniónak. Ez a fejlődés az állami szuverenitás és a lakosság tekintetében összességében pozitívnak értékelhető. Bár ez a tagság korlátozza az állami szuverenitást a törvényhozásban, Ausztria kompromisszumként széleskörű lehetőségeket kapott az EU döntéshozatali folyamatában való részvételre – így pl. az uniós irányelvek tekintetében, amelyeket aztán a nemzeti jogban vezetnek be. Másrészt bizonyos jogi területek összehangolása előnnyel jár az osztrák lakosság számára, hiszen az egész EU-n belül egy egységes jogi helyzetre hagyatkozhat.

Szövegtípus-, valamint olvasási és szövegalkotási kompetenciák

A szövegtípus-kompetencia a szöveggel kapcsolatos sikeres befogadó és alkotó tevékenység lényeges előfeltétele, melyet az oktatási nyelvek írásbeli érettségi vizsgáján, valamint érettségi és diplomavizsgáján a melléklettel/mellékletekkel³ és a feladattal kapcsolatban a vizsgázótól elvárnak. Az ilyen „ismétlődő kommunikációs alkalmak bevált eljárásainak ismerete” (Becker-Mrotzek/Böttcher 2009: 18) önmagában még nem elegendő feltétele egy sikeres szövegalkotásnak. A szövegalkotási kompetencia ugyanis „kéességet, gyakorlati tudást, tartalmi (világra és a szakterületre jellemző) tudást, szövegszerkezeti és nyelvi tudás használatának képességét jelenti egy nyelvi közegben úgy, hogy a termék a saját és mások által meghatározott szövegalkotási funkcióknak megfeleljen” (Fix 2008: 85).

Ebből az okból kifolyólag fontos, hogy a szövegtípusra vonatkozó tudás a szövegalkotás oktatásának folyamatában ne egy szöveg jellemzőinek tételszerű felsorolását jelentse, amelyet

³ A feldolgozandó szöveg, ill. az inputszöveg gyakran előforduló fogalmakra épülő szövegalkotáskor megadott szöveg(ek)re, ábrá(k)ra a melléklet fogalmat használjuk.

a tanulóknak a szövegalkotási feladattól függően fel kell dolgozniuk, hanem ezeknek a kompetenciákká alakulását. Ha a tanulók az érvelés szövegalkotási műveletet már elsajátították, akkor ezeket számtalan szövegtípusnál alkalmazhatják. A konkrét szövegfajták viszont a saját konkrét formájukban mindig az adott kommunikatív alkalom típusához köthetők (a műfaj- és szövegfajták didaktikáját ld. még többek közt Hyland 2003).

A következő szövegtípus-katalógus mind az iskolai szövegalkotás-tanítás követelményeinek, mind pedig az érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga követelményeinek eleget tesz. A katalógus alapgondolatát azok a megfontolások alkotják, hogy az érettségire készülő diákok mely szövegalkotási készségét kell a gyakorlati és irodalmi szövegekkel való befogadó és alkotó jellegű tevékenység során ellenőrizni átfogóbb értelemben (tehát a címzettközpon-túságon, a szövegalkotási művelet elvégzésén, a stílusnak és a normáknak való megfelelésen túlmenően). Továbbá meg kell különböztetni a (többnyire) rövidebb és a (többnyire) hosszabb szövegtípusokat, hogy az érettségiző diákoknak a vizsgán az időbeli kötöttség⁴ ellenére két egymástól eltérő szövegtípus elkészítésére legyen lehetőségük (hogy így több kompetenciát tudjanak igazolni).

Mivel minden feladat egy (vagy több) hozzá kapcsolódó mellékletet tartalmaz, a vizsgázó-nak először az olvasói kompetenciájára van szüksége – a befogadás értelmében a melléklet megértése céljából, ez azt jelenti, hogy célirányos szövegfeldolgozást kell folytatni. A szak-középiskolák (BHS) számára megfogalmazott képzési standard D₁₃ részkompetenciájának lényeges leírásai a szövegek *formai és tartalmi feltárására* vonatkozóan a következők:

- információk kigyűjtése szövegekből
- releváns és nem releváns információk megkülönböztetése
- szövegtípusok és azok szerkezeti jellegzetességeinek megkülönböztetése
- szövegek tartalmi szempontból és gondolatmenet szempontjából történő elemzése
- szövegek nyelvi megformáltságának az elemzése
- a formális aspektusok és a szövegtartalom kapcsolatának felismerése

A vizsgázók által létrehozandó szövegek általában szövegalkotói kompetenciákat várnak el, amelyeket a *szövegalkotás* kompetencia területén belül a *szövegalkotás* részkompetenciáinak kritériumai által definiálunk:

- szövegek különböző szándékok szerinti megalkotása, és az adott specifikus szövegjellem-zők beépítése
- szövegek célközönségnek, címzettnek és a médiumoknak megfelelő megalkotása
- szövegek tartalmi szempontból történő helyes megfogalmazása
- szövegek nyelvileg igényes megfogalmazása
- nem lineáris szövegek értelmezése
- szövegek javítása és szerkesztése

⁴ Az SRDP oktatási nyelvek vizsgáihoz szükséges kompetenciákról további információk az Alpen-Adria Universitát és a BIFIE által kidolgozott dokumentumban található (vö.: Alpen-Adria Universitát/BIFIE 2011: *Positionspapier der Arbeitsgruppe SRDP Deutsch*).

Az alább bemutatásra kerülő szövegtípusokat a szövegalkotási kompetencia átfogó megértése alapján és egységes formában ismertetjük. Ez tartalmazza a szövegtípusok meghatározását, a fontos szövegalkotási műveletek⁵ felsorolását, a legfontosabb értékelési kritériumokat, példákat a hasonló szövegtípusokra, más szövegtípusoktól való elkülönítésre, a létrehozandó szöveg terjedelmére, ill. azt, hogy szükséges-e a vizsgahelyzettől eltérő szituáció megadása.

Irodalomjegyzék

Askehave, Inger/Swales, John M. (2001) Genre identification and communicative purpose: A problem and a possible solution. In *Applied Linguistics* 22/2, 195–212. old.

Becker-Mrotzek, Michael/Böttcher, Ingrid (2009) *Schreibkompetenz entwickeln und beurteilen*. 3. Auflage. Berlin: Cornelsen.

Bhatia, Vijay K. (2013) *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. New York: Routledge.

Brinker, Klaus (2010) *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. 7. Auflage. Berlin: Erich Schmidt.

Brinker, Klaus/Antos, Gerd/Heinemann, Wolfgang/Sager, Sven F. (Hrsg.) (2000/01) *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. 1. und 2. Halbband. Berlin/New York: De Gruyter.

Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur (BMUKK) (Hrsg.) (2012) *Deutsch 13. Schulstufe. Bildungsstandards in der Berufsbildung. Kompetenzmodell und Deskriptoren*. 7. Auflage. Wien.

Eggs, Ekkehard (2000) Vertextungsmuster Argumentation: Logische Grundlagen. In: Klaus Brinker, Gerd Antos, Wolfgang Heinemann & Sven F. Sager (Hrsg.). *Text- und Gesprächslinguistik*. 1. Halbband. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 397–413. old.

Feilke, Helmuth (2010) „Aller guten Dinge sind drei“ – Überlegungen zu Textroutinen und literalen Prozeduren. In: *Fest-Platte für Gerd Fritz. Hg. und betreut von Iris Bons, Thomas Glonig und Dennis Kaltwasser*. Gießen. In: http://www.festschrift-gerd-fritz.de/files/feilke_2010_lite-rale-prozeduren-und-textroutinen.pdf [10.10.2016].

Fix, Martin (2008) *Texte schreiben. Schreibprozesse im Deutschunterricht*. 2. Auflage. Paderborn: Schöningh.

Gansel, Christina/Jürgens, Frank (2007) *Textlinguistik und Textgrammatik: eine Einführung*. 2. Auflage Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Gruber, Helmut/Muntigl, Peter/Reisigl, Martin et al. (2006) *Genre, Habitus und wissenschaft-*

⁵ A katalógus kövérrel kiemelt szövegalkotási műveletei az adott szövegtípust döntően meghatározzák. A felsorolásban szereplő többi szövegalkotási műveletet gyakran alkalmazzuk, de a tanulók szövegében a feladattól, valamint annak megoldásától függően más szövegalkotási műveletek is szükségessé válhatnak, ill. alkalmazhatók.

liches Schreiben [Genre, habitus and scientific writing]. Münster: LIT.

Heinemann, Wolfgang (2000) Vertextungsmuster Deskription. In: Brinker, Klaus/Antos, Gerd/Heinemann, Wolfgang/Sager, Sven F. (Hrsg.) *Text- und Gesprächslinguistik. 1. Halbband.* Berlin/New York: Walter de Gruyter, 356–368. old.

Heinemann, Wolfgang/Viehweiger, Dieter (1991) *Textlinguistik. Eine Einführung.* Berlin: Walter de Gruyter.

Hundt, Marianne/Mair, Christian (1999) „Agile“ and „Uptight“ Genres: The Corpus-based Approach to Language Change in Progress. In *International Journal of Corpus Linguistics* 4/2, 221–242. old.

Hyland, Ken (2003) Genre-based pedagogies: A social response to process. In: *Journal of Second Language Writing* 12/1, 17–29. old.

Jahr, Silke (2000) Vertextungsmuster Explikation. In: Brinker, Klaus/Antos, Gerd/Heinemann, Wolfgang/Sager, Sven F. (Hrsg.) *Text- und Gesprächslinguistik. 1. Halbband.* Berlin/New York: Walter de Gruyter, 385–396. old.

Kliwer, Heinz-Jürgen/Pohl, Inge (Hrsg.) (2006) *Lexikon Deutschdidaktik. Band 2: M – Z.* Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.

Positionspapier der Arbeitsgruppe SRDP Deutsch.

Rheindorf, Markus/Wodak, Ruth (2014) Der Wandel des österreichischen Deutsch: Eine textsortenbezogene Pilotstudie (1970–2010). In: *Deutsche Sprache* 41/1, 139–167. old.

szövegtípus	ajánlás (A 2020. májusi vizsgaidőponttól már nem szerepel.)
meghatározás	Az ajánlás egy tényállás értékelése és véleményezése tekintettel a cselekvési vagy megoldási lehetőségekre. A feladat kijelöléstől függően, érvek alapján több lehetőség közül egyet kell kiválasztani, ill. egy bizonyos eljárást vagy konkrét tényállást képviselni (végkövetkeztetés). A konkrét szituáció, amelyben az ajánlást megírják, fontos keretfeltételeket és információkat írhat elő, amelyek az ajánlást, ill. annak a megfogalmazását befolyásolják, pl.: Kinek szól az ajánlás? Milyen helyzetből, szerepből fogalmazza meg az ajánlást? Az érvek mérlegelése ahhoz is vezethet, hogy minden lehetséges alternatívát elvetünk (pl. ki nem küszöbölhető kockázatok miatt), vagy egy új alternatívát ajánlunk.
fontosabb szövegalkotási műveletek	érvelés, leírás, értékelés, magyarázat, rekapituláció
értékelési szempontok	- funkciók és kontextusba helyezés - a címzett figyelembevétele: a szituációs összefüggés, ill. adott esetben a mellékelt szöveg(ek) keretfeltételeinek figyelembevétele a konkrét ajánláshoz, különösen az ajánlás tárgya és oka - egy jól alátámasztott döntéshozatali alap megfogalmazása - tagolás és szerkezet - a rendelkezésre álló lehetőségek („egybevetése”), ill. egy bizonyos eljárás mód vagy egy konkrét tényállás (a szövegmelletekhez való viszony) bemutatása - a lehetőségek összehasonlítása és mérlegelése, ha szükséges - a (kiválasztási) kritériumok bemutatása és értékelés - a saját pozíció bemutatása érvek alapján, amelyek megfelelnek a szituációnak (relevancia), és amelyek követhetők - ellenérvek figyelembevétele - konklúzió: az érvelésnek megfelelő rendszerint nyomatékos ajánlás (világos és egyértelmű döntés); lehetséges azonban különböző alternatívák felajánlása is (nyitott megoldás), ha feltételeket vagy korlátozásokat adunk meg - nyelvi szempontok - kötőszavak és más összekötő eszközök használata (felismerhetővé tett relevancia és utalások), valamint gyengítést, ill. nyomatékosítást segítő eszközök (súlypontosítás)
példák rokon szövegtípusokra	útmutató, szakértői vélemény, értekező fogalmazás
elhatárolás	Az ajánlás mindenekelőtt abban különbözik az értekező fogalmazástól, hogy egy konkrét alkalomról és egy kommunikatív szituációról van szó: egy ajánlás általában nem felkérésre készül, tehát a célcsoport vagy címzett a szerző szakértői véleményére kíváncsi; az ajánlásnak gyakorlatias haszna van, megvalósítása lehetséges, sőt valószínűleg meg is történik. Egy döntés iránti érdeklődés a szituációs környezet részét alkotja.
terjedelem	360 – 440, 405 – 495 vagy 450 – 550 szó
a szituáció megadása	szükséges

szövegtípus	értekező fogalmazás
meghatározás	Az értekező fogalmazás egy vitatott téma írásbeli kifejtése, melynek során azt több szempontból vitatják meg. Szükségszerű a téma több szempontból való megvizsgálása a melléklet(ek), a diák saját helyzete, ill. más releváns helyzetek alapján. A problémát megnevezik, de kérdésként vagy tézisként is meg lehet fogalmazni, ha az azt követő érvelés erre vonatkozik.
fontosabb szövegalkotási műveletek	érvelés , leírás, értékelés, magyarázat, narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	• funkciók és a szövegkörnyezet bevonása – a résztvevők szinte valamennyi szemszögének arányosan történő figyelembevétele az adott témakörön belül – az érvelés relevanciája és tarthatósága – a gondolatok önálló továbbvitele a melléklet(ek)ben olvasható érvek kiegészítése vagy kibővítése, ill. megcáfolása – ellenérvek figyelembevétele • tagolás és szerkezet – bevezetés: problémafelvetés bemutatása a melléklet(ek) alapján – tárgyalás: az érvelés kifejtése az alábbiak közül egy módon: (1) tézis – érvek bizonyítékokkal vagy korlátokkal – következtetés, (2) a kérdésfeltevés nyitott szerkezete – mérlegelés – válasz, vagy (3) problémafelvetés – az érvek mérlegelése – megoldási kísérlet az elején megnevezett problémával kapcsolatban – az érvek egyrészt egyenként, de egymással összekapcsolódva is (ellentét, alátámasztás, korlátozás) jól felismerhetőek – befejezés: egy nagyobb összefüggésbe való beépítés, valamint esetleg kitekintés • nyelvi szempontok – a véleménynyilvánítás igéi, véleményt színező szavak, kötőszavak és más összekötő eszközök használata
példák rokon szövegtípusokra	ajánlás, kommentár, olvasói levél, nyílt levél
elhatárolás	Az értekező fogalmazás különlegessége és ezáltal általános elhatárolása abban rejlik, hogy ez egy iskolai szövegtípus, tehát iskolai környezeten kívül további konkretizálás (alkalom, formátum stb.) nélkül nem fordul elő. Ez következképpen azt is jelenti, hogy a rokon szövegtípusoknál az érvelés előterjesztésében hasonló mintát követhet, de nem kell szükségszerűen követnie.
terjedelem	405–495 vagy 450–550 szó
a szituáció megadása	nem szükséges, mert a vizsgahellyel megegyező a szituáció

szövegtípus	kommentár
meghatározás	A kommentár egy újságírói szövegtípus, amely az olvasó véleményalakítását tűzi ki céljául. A szerző saját álláspontját mutatja be egy témával kapcsolatban, amely a nyilvánosság bevonásával, ill. valamelyik médiában megjelent vélemény alapján megvitatásra kerül. A szerző újságíróként teheti ezt, vagy mint ahogy az az egységesített, írásbeli érettségi vizsgán, valamint érettségi és diplomavizsgán szokásos, más funkcióban vagy szerepben is, amennyiben a téma érinti (pl. egy polgárként, diákként). A kommentár minden esetben úgy készül, mintha az egy bizonyos körben jelenne meg.
fontosabb szövegalkotási műveletek	érvelés, leírás, értékelés, magyarázat, narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	• funkciók és a szövegkörnyezet bevonása – a szövegalkotás céljára szolgáló tényállás rövid bemutatása (az adott tényállás kapcsolata a melléklethez/mellékletekhez) – egyértelmű saját pozíció (egy tézis átvétele vagy megfogalmazása) – az érvelés relevanciája és tarthatósága egyrészt a tényállásra, másrészt az érdeklődő nyilvánosságra vonatkozóan (szituációtól függően például egy újság olvasói) – a gondolatok önálló továbbvitele (a mellékelt szövegből/szövegekből származó tézisek és érvek kiegészítése és kibővítése) • tagolás és szerkezet – bevezetés: problémafelvetés bemutatása a melléklet(ek) alapján – tárgyalás: az érvelés kifejtése az alábbiak közül egy módon: (1) tézis – érvek bizonyítékokkal vagy korlátokkal – következtetés, (2) a kérdésfeltevés nyitott szerkezete – mérlegelés – válasz, vagy (3) problémafelvetés – az érvek mérlegelése – megoldási kísérlet az elején megnevezett problémával kapcsolatban – az érvek egyrészt egyenként is jól felismerhetőek, de egymással összekapcsolódva is (ellentét, alátámasztás, korlátozás) – befejezés: saját pozíció egyértelmű bemutatása • nyelvi szempontok – retorikai eszközök és stíluselemek (kérdések, elipszisek, rövid mondatok stb.) használata – a tartalom tömörítése, az érvelés tömörítése a kielésítés céljával – személytelen megfogalmazások (általában az „én” mellőzésével)
példák rokon szövegtípusokra	glossza, vezércikk, recenzió, rovat, olvasói levél, értekező fogalmazás
elhatárolás	Kifejezetten részletesen kidolgozott olvasói levelek hasonlíthatnak egy kommentárhoz, tartalmilag viszont csak ritkán felelnek meg egy kommentár komplexitásának (érvelés). Az érvelés módjának hasonlóságaival szemben állnak az érvelés előterjesztésében, a saját pozíció megválasztásában és a kifejezési stílusban jelentkező különbségek.
terjedelem	270–330, 315–385, 360–440, 405–495 vagy 450–550 szó
a szituáció megadása	szükséges

szövegtípus	olvasói levél
meghatározás	Az olvasói levél személyes vélemény(ek) tömörített írásbeli bemutatása egy (nyomtatott) médiában, ami bizonyos széleskörű hatással rendelkezik. Az olvasói levél publikált beszámolókra vagy véleménynyilvánításokra reagálva aktuális folyamatokkal, témákkal, ill. véleményekkel foglalkozik. Egy olvasó ahhoz a médiához fordul, amelyikben az adott tartalomról beszámoltak, ill. az általános beszámoló révén arra törekszik, hogy közlétegye saját véleményét. Ez lehet beleegyező, ellentmondó, kiegészítő, javító stb.
fontosabb szövegalkotási műveletek	érvelés, leírás, értékelés, magyarázat, narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	• funkciók és a szövegkörnyezet bevonása – a levél formai elvárásának megfelelő, közvetlenül a címzetteknek (pl. szerkesztőség, szerző és/vagy olvasóközönség) írt (az egységesített, írásbeli érettségi vizsga, valamint érettségi és diplomavizsga nem követeli meg a levélre jellemző fejlécet) – explicit, tartalmi reakciók a melléklet(ek)re • tagolás és szerkezet – megszólítás – bevezetés: itt sor kerül a levélírás megindoklására (pl. újságcikk), és összefüggésbe hozza a melléklettel/mellékletekkel (megadja a szövegtípust, a címet, a szerző nevét, a médiumot, a megjelenés időpontját) – tárgyalás: a saját pozíció bemutatására kerül sor (egyetértés, elutasítás, kibővítés, ellentmondás stb.) követhető gondolatmenet segítségével – befejezés: a bevezetésben tárgyalt alkalomhoz kapcsolódva tartalmazza a felhívást, értékelést, összegzést, kitekintést stb. – elköszönés (név, esetleg életkor, cím, ha ez tartalmi szempontból fontos) • nyelvi szempontok – a tartalom tömörítése – a levél stílusa lehet: a teljesen tárgyilagos érvelő stílustól a szubjektív kritikus stíluson keresztül egészen a polemikus vagy provokáló stílusig (itt nem becsmérlésről vagy sértegetésről van szó)
példák rokon szövegtípusokra	nyílt levél, posting
elhatárolás	A nyílt levél nem egy konkrét médiához szól (pl. hogy annak ellentmondjon), hanem a széleskörű nyilvánossághoz; mindeközben egy médiát használ anélkül, hogy annak a cikkeire hivatkozna.
terjedelem	270–330 vagy 315–385 szó
a szituáció megadása	szükséges

szövegtípus	beszéd
meghatározás	A beszéd egy szónoklat nyomtatott változata, melynek célja, hogy egy adott közönséget (ld. adott szituáció) meggyőzzünk egy aktuális témáról/problémáról kialakított saját véleményünkről. A beszéd elsősorban az érvelést eszközeit használja, viszont a szóbeli kommunikáció miatt egyértelműen beépít olyan elemeket, amelyek a figyelem felhívását szolgálják, a közönséget szólítja meg, retorikai elemeket használ, és szemléletességre törekszik.
fontosabb szövegalkotási műveletek	magyarázat, leírás, érvelés , narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	- funkciók és a szövegkörnyezet bevonása - a közönség közvetlen megszólítása és meggyőzése - a konkrét eset bemutatása (az említésre kerülő tényállás összekapcsolása a melléklettel/mellékletekkel) - egyértelmű saját vélemény (akár ellenvéleményként is szerepelhet, vagy egy ismert vélemény megerősítéseként) - saját vélemény alátámasztása meggyőző érvekkel, konkrét példákkal, ellenőrizhető adatokkal és tényekkel - az érvek, példák fontossága/tarthatósága - tagolás és szerkezet - bevezetés: aktuális esemény/meglepő közlés/idézet/megszólítás/ a témával kapcsolatos saját érintettség vagy szerep kinyilvánítása stb. - tárgyalás: érvelés – sorrendben, ill. dialektikusan; érvek meggyőző sorrendje (pl. lineáris sorrend fokozással; tézis/antitézis/szintézis; kérdés – érvek/ alternatívák mérlegelése – válasz; problémafelvetés – megoldási javaslat) - befejezés: összefoglalás/kitekintés/felhívás - nyelvi szempontok - retorikai eszközök - érvelő nyelvi eszközök - egyszerű mondatok - redundánsok
példák rokon szövegtípusokra	spontán beszéd, meggyőző beszéd, ünnepi beszéd, felszólalás, politikai beszéd, felhívás
elhatárolás	A beszédre általánosan az érvelés és retorika elemeinek szándékos beépítése jellemző. A beszéd nem szükségszerűen politikai vagy politikai irányzatú – mint pl. a politikai szónoklat. A beszéd középpontjában a saját pozíció áll, amelyet alátámasztunk, és a közönséget is bevonjuk. A beszéd tájékoztat, és csak annyit magyaráz el, amennyi szükséges ahhoz, hogy az érvelést alátámassza.
terjedelem	360 – 440, 405 – 495 vagy 450 – 550 szó
a szituáció megadása	szükséges

szövegtípus	nyílt levél (A 2020. májusi vizsgaidőponttól már nem szerepel.)
meghatározás	A nyílt levél egy személy vagy egy közös érdekeket képviselő csoport nyilvános véleménynyilvánítása, ill. felhívása, amellyel egy magasabb beosztásban, ill. egy bizonyos hivatalban dolgozó személyhez, egy intézményhez vagy egy érdekvédelmi szövetség tagjához, de néha a nagy nyilvánossághoz fordulnak. Az ebben tárgyalásra kerülő tényállás az adott pillanatban kiemelkedő helyet foglal el a nyilvános, ill. a nyilvánosságra hozott vélemények sorában, vagy a szerző a nyílt levél révén szeretné felhívni a figyelmet erre a tényállásra. A konkrét kommunikációs helyzet mérvadó a szövegalkotási műveletek összjátékában (pl. el kell látni a célcsoportot átfogóan információval). A felhívásnak az adott tényállás összefüggéseiben érthetőnek, ill. a címzett számára kivitelezhetőnek kell lennie.
fontosabb szövegalkotási műveletek	érvelés , magyarázat, leírás, narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	• funkciók és a szövegkörnyezet bevonása – a címzett figyelembevétele a levél formájának megfelelően (az egységesített, írásbeli érettségi vizsgán, valamint érettségi és diplomavizsgán a fejléc nem szükséges) – a szövegalkotás okának és szerző saját funkciójának vagy a tényállás összefüggésében játszott szerepének a megnevezése (a szituációra, ill. a mellékletre/mellékletekre való hivatkozás) – a vita tárgyát alkotó tényállás rövid, tömör visszaadása/bemutatása (a mellékletre/mellékletekre való hivatkozás) – a szövegírás kifejezett céljának bemutatása (petíció, felhívás, helyesbítés stb.) – saját vélemény érthetősége, ill. az azzal való azonosulás lehetősége (ellenvetés vagy megerősítés) az érvelési kontextusban – meggyőző érvek a saját álláspont alátámasztása érdekében • tagolás és szerkezet – egy lehetséges öt részből álló tagolás: (1) megszólítás – a címzettnek megfelelően – (2) a tényállás rövid, tömör bemutatása (a nyílt levél indoka, ill. oka) – (3) saját álláspont magyarázata vagy érvelő bemutatása – (4) felhívás, felszólítás – (5) elköszönés – üdvözlés vagy elbúcsúzás • nyelvi szempontok – retorikai eszközök használata szemléltetés és megerősítés céljából – hangnemében és stílusában udvarias és tárgyilagos, de ugyanakkor felszólító és találó
példák rokon szövegtípusokra	olvasói levél, ellenvetés, értekező fogalmazás
elhatárolás	A széles nyilvánosságnak címzett nyílt levelet egyértelműen meg lehet különböztetni az olvasói levélről, amely legtöbbször egy (nyomtatott) médiában megjelent beszámolóra reagál. Hasonlóan az értekező fogalmazáshoz a nyílt levél is egy érvelő mintára épít, de ezt egy konkrét kontextusban, egy bizonyos célból és egy adott szereposztással (szerző, címzett) alkotja meg.
terjedelem	315–385, 360–440, 405–495 vagy 450–550 szó
a szituáció megadása	szükséges

szövegtípus	elemzés
meghatározás	Az elemzés egy nem irodalmi szöveg leírása főképpen nyelvi és formai, valamint tartalmi szempontú előzetes elemzést követően. Az elemzés tárgyilagos bemutatása az elemzési szempontok és eredmények alapján az elemzett szöveg bevonásával történik (utalások a szövegre, idézetek és példák használata), ugyanakkor lemond az értelmezésről.
fontosabb szövegalkotási műveletek	leírás, magyarázat, narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	- funkciók és a szövegkörnyezet bevonása - egy szöveg bizonyos aspektusainak a kidolgozása (pl. intenció, nyelvi megformálás/alakítás, érvelési szerkezet) - a melléklet/ek korrekt tartalmi bevonása (eközben különös pontossággal kell kezelni az elemeket, azok megnevezését, valamint idézését) - csak elemzés, nem értelmezés - tagolás és szerkezet - rövid, tömör bevezetés: az elemzésre váró melléklet/ek alapinformációinak az összefoglalása (szövegtípus, cím, szerző, médium, a megjelenés időpontja) - tárgyalás: a szöveg formai, szerkezeti és tartalmi elemeinek az elemzése, ill. különlegességeinek leírása - befejezés: az elemzés összefoglalása és adott esetben a releváns szövegminőség vagy a szövegfunkció(k) megvalósulásának értékelése - nyelvi szempontok - kifejezésmód: tárgyilagos, elvonatkoztató, tájékoztató-magyarázó - szakkifejezések beépítése és tartalmi használata az elemzésben
példák rokon szövegtípusokra	értelmezés
elhatárolás	Az elemzés az értelmezéssel ellentétben (amelynek egy elemzésre kell épülnie) nem interpretál. Az elemzési módszerekkel megállapítható szinten marad, és annál alaposabban foglalkozik az elemzés aspektusaival. A befejezésben szereplő összefoglalásnak, ill. esetleges értékelésnek a bizonyított elemzési eredményeken kell alapulnia és objektívan, ill. interszubjektívan, nyomon követhetőnek kell lennie; személyes értékítéleteket mellőzni kell az elemzésben.
terjedelem	405–495 vagy 450–550 szó
a szituáció megadása	nem szükséges, mert a vizsgahelyzettel megegyező a szituáció

szövegtípus	értelmezés
meghatározás	Az értelmezés egy irodalmi szöveg interpretálása a szöveg jellemzőinek megvizsgálása alapján. A szöveg jellemzői és kihatásai kerülnek bemutatásra, elmagyarázásra, különösen a formai, nyelvi és tartalmi aspektusainak összefüggései, amelyek egy meglehetősen átfogó szövegértéshez vezetnek. Az értelmezés a szövegelemzésre épül, hogy erre alapozva a szöveget értelmezve feltárja.
fontosabb szövegalkotási műveletek	érvelés, leírás, magyarázat, narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	• funkciók és a szöveggörnyezet bevonása – egy szöveg értelmének, ill. többretegű értelmének feltárása – egy irodalmi szöveg elemzés alapján történő értelmezése – történelmi, kulturális vagy életrajzi kontextusú és/vagy intertextuális vonatkozású tudást be lehet vonni az értelmezésbe • tagolás és szerkezet – bevezetés: az értelmezendő szöveg alapadatainak közlése (szövegtípus, cím, szerző, a megjelenés, ill. a keletkezés ideje) – tárgyalás: • a téma nyomkövethető összefoglalása, ill. az értelmezendő szöveg cselekményének összefoglalása • a szöveg releváns formai, szintaktikai és tartalmi elemeinek elemzése, ill. különlegességeinek leírása (az értelmezett szövegtípustól függően, pl. elbeszélői nézőpont, rímséma) • egy (előzetesen megadott) értelmezési hipotézis kifejtése vagy megvizsgálása az összefoglalt tartalom és elemzési eredmények alapján • a szimbolikus tartalom felismerése és elmagyarázása • az egyes nézőpontok elmagyarázásának olvasóbarát beépítése a szöveg egészébe, tehát az elemzési szempontok világos megjelölése (pl. a szakkifejezések használata által) – befejezés: az értelmezés rövid, tömör összefoglalása • nyelvi szempontok – a legfontosabb szakkifejezések helyes és egységes használata – kifejezőmód: önálló, a szövegtől elszakadó szókincs, a stílus átvétele nélkül; szó szerinti és nem szó szerinti idézet egyértelmű jelölése
példák rokon szövegtípusokra	elemzés
elhatárolás	Az értelmezés némiképp ott folytatódik (interpretatív módon), ahol az elemzés befejeződött. Az értelmezés tehát egy elemzésre épül, az eredmények alapján tájékozódik, de egy érvelő részbe jut, amely legfőképpen irodalmi szövegeknél egy átfogó szövegértéshez elengedhetetlen.
terjedelem	405–495 vagy 450–550 szó
a szituáció megadása	nem szükséges, mert a vizsgahelyzettel megegyező a szituáció

szövegtípus	összefoglalás
meghatározás	Az összefoglalás egy (vagy több) melléklet tömörítése abból a célból, hogy a fontosabb információkat, valamint a logikus-tárgyilagos szerkezetet visszaadjuk meghatározott szempontok szerint. Néhány szó szerinti idézet megengedett (különös vagy értékelő megfogalmazások, definíciók), de csak ha a tömörített tartalom szempontjából jelentősek vagy különlegesek
fontosabb szövegalkotási műveletek	leírás, narráció, rekapituláció
értékelési szempontok	- funkciók és a szövegkörnyezet bevonása – egy szöveg értelemszerű, redukált rekonstrukciója – tilos a szövegkijelentések értelmezése – az olvasó meg tudja érteni a szöveget a melléklet(ek) ismerete nélkül is (az összefoglalás önállósága) – szöveghű visszaadás - tagolás és szerkezet – bevezetés: alapinformációk (szövegtípus, cím, szerző, forrás, ill. média, a megjelenés helye és ideje), a téma bemutatása – tárgyalás: a szöveg fő mondanivalója strukturált formában – logikus és követhető tagolás - nyelvi szempontok – tárgyilagos kifejezésmód és önálló kifejezések, megfogalmazás használata – ahol szükséges, nyelvi közelség (pl. szaknyelv átvétele), egyébként távolságtartás (elszakadás a melléklet/ek stílusától) – a tömörítés ellenére a bekezdések és mondatok közötti koherencia és logika megtartása – a beszéd visszaadásához szükséges különböző eszközök használata
példák rokon szövegtípusokra	összegzés, absztrakt, kivonat, tartalom
elhatárolás	Más szövegtípusokkal ellentétben az összefoglalás soha nem tartalmaz értékelést vagy saját állásfoglalást, hanem a forrásszöveg tömörített visszaadására korlátozódik a megadott szempontok szerint.
terjedelem	270 – 330 vagy 315 – 385 szó
a szituáció megadása	szükséges